

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/buefd>

YIL: 2023
CİLT: 8
SAYI: 1

MAKALE BİLGİSİ

Gönderildiği Tarih: 24.05.2023

Kabul Tarihi: 30.05.2023

Yayımlanma Tarihi: 21.06.2023

ARTICLE INFO

Submitted date: 24.05.2023

Accepted date: 30.05.2023

Published date: 21.06.2023

e-ISSN 2547-9865

Osmanlı Devleti'nin Son Asrında İhtida Hareketleri – ABCFM Propagandası ve Gerçekler

*Conversions In The Ottoman Lands In The
Last Century Of State-An Attempt On
Realities And Propaganda Of The
Missionaries Of ABCFM*

Doç. Dr. Neşe COŞKUN ÖZTURAN

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Rekreasyon
Yönetimi Bölümü, Rekreasyon Yönetimi ABD
nesecoskun58@hotmail.com,
0000-0002-1112-1567

Öz

İhtida genel anlamda mensubu olduğu dini cemaatten ayrılarak başka bir cemaate dahil olmak anlamı taşımakla beraber, Osmanlı ülkesinde ihtida kavramı sadece İslam düşüncesini belli şartlara haiz olarak, şahitler huzurunda ve kayıt altına alınarak kabul etmeyi tanımlar. Mühtedi ise ihtida eden yani evrakların diliyle "İslam'la şereflenen" erkek Osmanlı tebaası için kullanılan bir ifadedir. Sonradan İslam dinini benimseyen kadın için ise muhtediyye tanımlaması söz konusu olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin son 100 yıllık zaman sürecinde din değiştirme davranışı bireylerin kendi iradeleri ile yapmış olduğu ve sadece kendileri ile ailelerini alakadar eden bir olay olarak görülmemiştir. 1810 tarihinde A.B.D'de kurulan American Board Of Missionaries For Foreign Missions (Amerikan Yabancı Misyonlar Masası) adlı Protestan evanjelik misyoner kurum tarafından Osmanlı Devleti'ne gönderilen misyonerlerin şahsi ve bağlı oldukları kurumla resmi yazışmalarında yer bulunca ihtida olayları adeta batı Hıristiyan dünyası ile İslam halifesinin mülkünde yaşayanlarla bir çatışma gibi aksettirilmiştir. Onlara göre Osmanlı idarecileri İslam'ı, Müslüman olmayanlara temel yaşamsal kaygılarla dayatan bir idaredir. Hayatta kalabilmek için Hıristiyanlar Müslüman olmaktadır düşüncesini savunan söz konusu misyonerler iddialarını kanıtlanamayacak ifadelerle, hem kendi ülkelerinde hem de Avrupa'da sözlü ve yazılı olarak beyan etmişlerdir. Oysa ki ihtida süreçleri Osmanlı makamları tarafından var olan kanun ve nizama göre oldukça dikkatli bir şekilde takip edilmiş ve itiraz söz konusu olduğunda ise gereken tüm tahkikatların yapılması emredilmiştir.

Bu çalışmada ABCFM adlı kuruma bağlı olarak Osmanlı mülkünde yaşayan ve çalışan misyonerlerin yazınlarından (seyahatnameler, anılar ve kuruma yazılan raporlar ile bilgi notları) ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan evraktan yola çıkılarak misyonerlerin Osmanlı ülkesinde ihtida gerçekliğine bakışı ile Osmanlı Devleti arşiv kayıtları kıyaslanacaktır.

Anahtar Kelimeler: İhtida; ABCFM; misyoner; Osmanlı; ön yargı.

Abstract

Ihtida, although consisting of meaning of changing religion and converting into any other religion or religious philosophy, is actually the term only means conversion to Islamic belief. In the Ottoman property, men accepted Islam or "honored with Islam" in the language of the documents, was called Muhtedi and women also converted called Muhtediyye. Procedures of ihtida were clearly defined in the laws. All procedures of conversion of any citizens of the state were written in the documents clearly and definetely by both local administrators and the Ottoman judges called "kadi"s. After some investigations of officials, the desire might have been accepted. However, especially in the last century of the state, because of having negative prejudices, people of Europe and missionaries belonged to an American evangelical Protestant missionary organisation called as ABCFM established in 1810 in Boston, discussed all the procedures of conversions of Christians of the Ottoman State. They declared that Ottoman authorities forced non-Muslims to convert to Islam mostly by using power of oral or written propaganda methods.

In this article, the literature of the missionaries lived and worked under the institution in the Ottoman property (travel books, memories, information notes) and the documents in the Republic Of Turkey Prime Ministry Ottoman Archieves, will be compared in order to examine the point of the view of the missionaries' and the reality of conversions in the Ottoman lands.

Keywords: Conversion; ABCFM; missionaries; Ottoman; prejudice

Giriş

Osmanlı ülkesi her zaman farklı Hıristiyan tebliğ grupları yani misyonerler için bir çekim alanı olmuştur. Ancak tüm bu tebliğciler içinde özellikle devletin son asrında ABCFM misyonerleri daha farklı bir yere sahiptir.

ABCFM Calvinist Congregational kilise mensupları tarafından (Kocabaşoğlu:2000,15), New England, Boston'da 5 Eylül 1810 tarihinde (Yıldız:2011,14) kurulmuştur. Kurumun tam ismi American Board Of Commissioners For Foreign Missions-Amerikan Yabancı Misyonlar Masası'dır ve kısaca ABCFM ya da BOARD olarak bilinmektedir (ABCFM: 717/529). Misyoner kurumunun temel gayesi “dinsizler arasında inancı yaymak” yani tüm insanları Protestanlaştırmaktır (Yücel:2017,3). Teşkilatın, Hıristiyanlık tarihinde son derece önemli sembolik bir anlama sahip olan Bible Land (İncil toprağı) olarak da bilinen Anadolu toprağını “eski köklerine döndürmek” amacıyla (Alan:2008,27) çok sayıda misyoneri kısa bir zaman içinde Osmanlı mülküne gönderirken iki temel hedefi vardır. İlk gaye Hıristiyan atalara sahip olan Anadolu halklarını geçmişleriyle tekrar buluşturmaktır. İkinci amaç ise yüzyıllarca İslam hakimiyetinde kalan Hıristiyanların tekrar “saf ve temiz” inanca kavuşmasını sağlamaktır (Yıldız:2016, 30). Ancak çalışma alanına gelen misyonerler Müslüman ahaliyi Hıristiyanlaştırma gayelerine ulaşmanın mümkün olamayacağını farkına varmışlardır (Açıkses:2003,36).

Müslümanların inancını değiştirmek için çalışmanın beyhude bir gayret olacağını bilincine varan ABCFM'ye bağlı Protestan evanjelik misyonerler 1823 senesi ve sonrasında Osmanlı mülkünde önce keşif amaçlı seyahatler yapmışlar (Mutlu:2005, 286), daha sonra ise “amaca uygun” yerleşim alanlarında istasyon adı verilen küçük köyler şeklinde örgütlenerek gündelik yaşamın her alanında varlık göstermek suretiyle kendi inançlarını gayrimüslim Osmanlı tebaası arasında yaymak istemişlerdir.

Çalışmalarını devam ettirirken finansman kaynakları olan kuruma ve kurumun bağışçılara Osmanlı ülkesinde yaşayan ve Müslüman olmayan gruplar hakkında düzenli raporlar ve mektuplarla geri bildirimde bulunmuşlardır. Kimi zaman ise A.B.D 'de ve Avrupa ülkelerinde dini ya da seküler gazete ve periyodiklerde makaleler yazarak Hıristiyan halkın ilgisini ve dolayısıyla bağışlarını devam ettirmek gayesinde olmuşlardır. Aynı zamanda Müslümanların en muteber temsilcisi olan ve İslam halifesi unvanı taşıyan Osmanlı sultanının kendi egemenliği altında yaşayan ve İslam olmayan insanlara nasıl davrandığını da ifade etmişlerdir. Toplumsal yapı içinde gayrimüslimlerin hak ve sorumluluklarını ve sosyal etkileşimi anlatırken bu din tebliğcilerinin kullandığı üslup sürekli olarak tepki ile dikkat çekmek amacındadır. Özellikle Protestan mezhebine geçişler konusunda var olan sürekli bilgi akışı; temel yaşamsal gerekçelerle Osmanlı ülkesinde yaşayan “zavallı gayrimüslimler ve aslında inanmayan ama sadece inanmış gibi görünen İslam ahali” iddiasında yoğunlaşmış ve

ülkenin küçük bir köyünde yaşayan tek bir gayrimüslimin din değiştirmesi bile, Osmanlı'nın dini ve kültürel asimilasyonu olarak ifade edilmiştir. Osmanlı mülkünde fiziksel olarak varlıklarını devam ettirmek ve bağışçıların azalmasını engellemek amacıyla misyonerler için ihtida yani İslam'ı kabullenme iyi bir duygusal araç haline gelmiştir.

Osmanlı Devleti'nin Son Asrında İhtidalar Genel Bir Bakış

ABCFM misyonerlerinin Türk kavramına bakışı etnik değil inanç temellidir. Bu düşünce Osmanlı devlet sisteminde sultandan sonra gelen tüm idarecilerin Müslüman olması gerçeğinden doğmuştur. Başka bir deyişle batılı bakışıyla Osmanlı Devleti'ni Türkler değil Müslümanlar sevk ve idare etmiştir. Osmanlı toprağında tüm merkezi ve yerel yöneticiler sadece Müslümanlar arasından seçilmiş ve bu seçkin sınıf vergi toplamak dahil tüm önemli görevlerde vazifelendirmiştir.

Misyoner bakış açısına göre inançtan gelen üstünlükleri tek vasıfları olan cahil, kaba, ahmak Türkler (Osmanlı'da İki Amerikalı:2015, 186) buldukları makamlarda halkın talep ve beklentilerine uygun davranışlar sergileyememişlerdir. Kendilerinin diğer dinlere mensup kişiler üzerinde tartışılmaz hak ve yetkileri olduğunu var sayan bu zümre için tek amaç sadece kendi çıkarlarını gerçekleştirmek olmuştur. Bir Müslüman her zaman başka dine mensup “öteki” karşısında üstün görülmüştür. Batılı “medeni” idarecilerin aksine bu idareciler kitlelere hizmet etmek değil, onları kullanmak gayesinde olmuşlardır. Rüşvet almak ve vermek bu “liyakatsiz” idarecilerin adaletle hükmetmelerini olanaksız kılmıştır (Osmanlı'da İki Amerikalı Misyoner:2015, 552). Hak sahibi olanlar sadece zenginler ve Müslüman olanlardır. Bir gayri müslimin Osmanlı ülkesinde hayatta kalabilmesi sadece gerektiğinde adaleti satın alabilecek kadar zengin olması ile mümkün olabilmiştir. Makamlarını devletin değil kendi çıkarlarının gerçekleşmesi için araç olarak kullanan Müslüman zümrenin hükmettiği topraklarda sosyal uzlaşma ve entegrasyon ise tamamen kağıt üzerinde kalmıştır. Bir gayrimüslim bu coğrafyada bir mal olmaktan öte anlam taşımamaktadır. Bu “mal” Müslümanlar yani Türkler tarafından toplumsal uyum adına kimliksizleştirilerek sömürülmüştür (Stone:2011, 18).

Sömürülen ve kimliksizleştirilen gayrimüslimler yasalar önünde haklara sahip olsalar bile uygulamada bir Müslümanla kıyaslanamayacak kadar kötü durumda bırakılmışlardır. Adalet mekanizması da Türk ve İslam düşüncesinin ürünüdür ve “ötekine” adil bir yaşam sunmaktan son derece uzak olmuştur. Osmanlı ülkesinde suçlanan bir gayrimüslim batıdaki uygulamanın aksine masumiyeti kanıtlanana kadar suçlu sayılmıştır. ABCFM misyonerlerine göre Osmanlı ülkesinde nadiren mahkemeler gayrimüslimler lehine karar vermişlerdir (Barton:2010, 89-90). Bu durum gayrimüslimlerin yargı mekanizmasına olan inançlarını tamamen yitirmelerine neden olmuştur. Eğer adaletin tecelli edeceğine olan zayıf inancı nedeniyle suçlanan bir gayrimüslim devlete teslim olmamışsa bu kez sosyal çevrenin öfkesi kaçığın aile fertlerine yönelmiştir. Kaçan şahsın aile bireyleri dövülmüş, hapse atılmış, evleri yakılmış ya da ailenin

kadın üyelerine tecavüz edilmiştir (Ussher: 2011, 89). Suçlu olduğu varsayılan bir insanın hiçbir kanuni uygulama ya da mahkeme söz konusu olmaksızın kamuya açık alanlarda linç edilmesi ve cenazesinin “kalanların ibret alması için” birkaç gün boyunca sokak ortasında bırakılması Osmanlı coğrafyasında sıra dışı olmamıştır (Abbott-Schneider:2009, 131). Vergilerini ödemeyen gayrimüslimler için de durum son derece korkunçtur. Dayak, topraklara el konulması ve bütün taşınmaz mal varlığının mezatta Türklere değerinin çok altında bedellere satılması alışılmış uygulamalardır (Ussher:2012, 90).

Osmanlı coğrafyasında tamamen barbarca ve kanunsuz cezalandırma uygulamalarının sıradanlaşması ve Müslüman tebaanın bu uygulamalara karşı çıkmamaları inançları gereği olmuştur. Çünkü Müslüman Türk hakimiyetinde olan bir gayrimüslimi öldüren Müslüman ruhunu kurtardığını ve Tanrı'ya istediği şekilde hizmet ettiğini düşünmüştür (Ussher: 2012, 89). Ayrıca Müslüman olmayan herkes kafirdir ve kafirler sorgusuz sualsiz ölümü hak etmiştir (Barton:2010, 221). Tüm bu sosyal gerçeklikler İslam dışında başka bir dine inanan insanlara yaşama şansı vermemiş ve devletin asli görevi olan can, mal ve namus güvencesinden uzak kalmalarına neden olmuştur. Misyonerlere göre İncil'in ana vatanı olan Anadolu coğrafyasında çok sayıda insan sadece temel yaşamsal ihtiyaçlarını karşılayabilmek için Müslüman olmakta ya da Müslüman komşularına karşı Kuran-ı Kerim'e inanyor gibi görünmüştür. Aslında gönüllerinde Hz. İsa ve İncil olan kitleler yasal olmayan baskılarla özlerinden uzaklaşmıştır.

Misyonerlere göre, İsa'dan uzaklaşan ve özü Hıristiyan olan insanların yaşamsal kaygılarla Müslüman taklidi yapması anlaşılabilir bir durumdur. Kendisi ve ailesinin can, mal ve namus güvencesine sahip olmasını isteyen gayrimüslimler zorunluluktan Müslüman olmuşlardır. Müslüman olmak zorunda kalan “zavallılar” yine de devletin kimliksizleştirme politikalarından etkilenmekten kurtulamamıştır. Aileler bölünmekte, İslam'ı seçmeyen eşler ise boşanmak zorunda bırakılmıştır. Akl-ı baliğ olmayan çocuklar ailelerinin ellerinden alınmış ve onlar da din değiştirmeye zorlanmışlardır. Genç kızlar ve kadınlar “zorba” Müslümanlar tarafından kaçırılarak ihtidaya zorlanmışlardır. Aileler bölünerek ihtida edeni korumak gerekçesiyle cemaatin küçültülmesi ve etkisizleştirilmesi amaçlanmıştır.

Protestan evanjelik Amerikalı misyonerlere göre, hayatta kalabilmenin tek şartının inanç ortaklığı olması gerekliliği, yaşamı sadece gayrimüslimler için değil, aynı zamanda da, sadece doğumla ailesinden gelen değerlere, kendi seçmedikleri bir inanca ve o inancın dayattığı dini ritüellere inanmak zorunda kalan Müslümanlar için de eziyet dolu kılmıştır. Bir Müslümanın özgür iradesiyle bir inanç seçimi yapmasına ve başka bir dine geçmesine asla hoş görü gösterilmemiştir. (Stone:2011, 16). Toplumda olumsuz etkileri olacağı düşünülen böyle bir davranışın bedeli ölüm olmuştur (Barton:2010, 110). 1844 senesinde Müslümanlara da din değiştirme hakkı verilmesine ve 1856'da da Sultan Abdülmecid'in “Herkes inancını yaşar, bu nedenle rahatsız edilemez ve inancını değiştirmeye zorlanamaz” emrine rağmen (Barton:2010, 225) uygulamada gerçeklikler farklı olmuştur (Barton:2010, 223). İslam halkın tamamı din

değiştirme nedenli ölüm cezalarına hoşgörü göstermemiştir. Hoşnutsuzluğunu yüksek sesle beyan eden Müslümanlar için Osmanlı sisteminin bir çözümü vardır. Bu duruma tepki gösteren muhalif Müslümanlar için de ölüm ya da sürgün cezaları verilmiştir (Barton:2010, 32). Ölüm (Ussher:2012,41) ya da sürgün cezasını bir Müslümanın alması beklendiği üzere toplumdaki korku atmosferini sürekli kılmıştır. Din değiştiren bir Müslümanın ve onun özgür iradesiyle verdiği din değiştirme kararına saygı duyulması gerektiğini söyleyen bir diğer Müslümanın aynı akıbete uğraması ve kimi zaman iz bırakmadan kaybolması alışlageldik olaylar haline gelmiştir (Barton:2010,227). Bir Müslümanın sonucunu bile bile din değiştirme teşebbüsünde bulunması Osmanlı Devleti'nin son asrında yabancı ülkelerin bu konuda müdahil olmalarına ve devlet makamlarına baskı yapmalarına neden olmuştur. Türklerin bazılarının Hıristiyan olmaları misyonerlere duyulan öfkeyi arttırmıştır. 1864 yılında 10 Müslüman Protestan olunca İngiltere'nin müdahalesi ile din değiştirme sebepli sürgün cezalarının ancak bazıları iptal edilmiştir (Barton:2010, 226). Kalanlar Türk “adaletiyle” muamele görmüşlerdir. Bu adalet mekanizmasından en az zararlı kurtulmanın yolu Müslümanlık inancı üzerine sabit olduğunun yaşama kanıtlanmasıdır.

İhtida meselesini A.B.D ve Avrupa kamuoyunda kanıtlanmamış hikayelerle süsleyerek anlatan ABCFM misyonerleri Osmanlı ülkesi dışından kendilerine gelen finansal desteği kaybetmemek arzusundadır. Gaye, bağış olarak kurum bütçesine aktarılan parayı sürekli artırmak olmuştur. Ayrıca Osmanlı Devleti'ne gayrimüslimlerin baskı gördüğü iddiasıyla yapılacak dış müdahalelere bir haklılık kazandırmak da arzulandı. Ancak mezkur misyonerlerin, gayrimüslimlerin yaşayabilmek için Müslüman olmak zorunda oldukları propagandası Osmanlı Arşivi evrakıyla bütünüyle çelişmektedir. Bu arşivlere göre ise; Osmanlı makamları, Osmanlı tebaası gayrimüslimlerin özgür irade esas olmak üzere din değiştirmesine, devletin başındaki en büyük İslami lider olan sultanı, karar ve uygulamalarını sorgulama, yargılama ve haksız bulma olarak görmedikleri sürece, asla menfi tavır sergilememiştir. Resmen kabul edilen din grupları vardır, bunlara “millet” denilmiştir ve İslamiyet dışında başka bir inancı kabul eden kişinin tüm hak ve sorumlulukları devlet garantisi ve güvencesi altındadır. Osmanlı'nın son yüzyılında özellikle Protestan Amerikan evanjelik misyonerlerin etkileri ve katkılarıyla Protestan olan Osmanlı tebaası gayrimüslimlere, ayrıldıkları cemaat grubu üyelerince uygulanan münferit ruhsal, fiziksel ve ekonomik şiddet olaylarına bile tepkisiz kalınmamıştır.

Osmanlı mülkünde yaşanan gerçeklik keyfi uygulamalarla toplumun bir kısmını baskı ve zulüm altında tutmak olmamıştır. İslam inancını terk eden kişi hakkında Tanzimat Fermanı'nın ilanından önce Osmanlı Devleti'nin uyguladığı İslam hukuku kuralı sabittir. Buna göre kişi erkek ise ölüm cezası almış, kadın ise başka bir coğrafyada zorunlu ikamete zorlanmıştır (İnce:2000,89). Bu durumun iki amacı vardır. Öncelikli olarak nüfus kayıtlarına bağlı olarak yapılan tüm vergi, anlaşma, askere alma işlemleri ve medeni hukuk ile ceza hukukuna dair

uygulamalarda netlik sağlamak ve ikinci olarak da Osmanlı tebaası Müslümanlara din değiştirtme gayesiyle ülkeye gelecek misyonerlerin sayısını ve etkisini azaltmak. Aynı zamanda, İslam halifesi unvanını da taşıyan sultanın ülkesinde Müslümanların başka dine geçmeleri, hem kendisinin güvenilirliğinin ve adaletinin hem de İslami düşünce ve uygulamaların başka dine mensup insanların nazarında tartışılabilir olmasını beraberinde getireceğinden, menfi durumların önüne geçmek hayati bir gerekliliktir. Ancak misyoner beyanlarına da aksettiği üzere, 1856 senesi sonrasında din değiştirmek kişisel hak ve özgürlük alanının bir kısmı sayıldığı için uygulama farklılaşmıştır.

Gayrimüslimlerin ihtidası konusunda ise öncelikli olarak misyonerlerin beyanlarında yer alan genel asayiş eksikliği arşiv evrakına göre mesnetsiz bir iddiadır. Osmanlı mülkünde Müslüman bir erkek gayrimüslim hür bir kadını hiçbir yasal düzenleme olmaksızın yanında tutamamıştır. Kız kaçırma olarak tanımlanabilecek ve genelde sadece tek tarafın rızasıyla gerçekleşen eylemler sonrası fail Müslüman erkek yasal denetimden muaf olmamıştır. Usturumca'da Şoşice Köyü'nde 1903 senesinde yaşanan bir olay aslında bu husustaki yasal uygulamaların yekununu özetler niteliktedir. Ömer Ağa isimli bir Müslüman bir Hıristiyan kadını kaçırdı, kadın kendi özgür iradesiyle değil telkinle ihtida başvurusu yapmıştır. Durum ortaya çıkınca Usturumca Kaymakamlığı devreye girerek kadını asker refakatiyle Ömer Ağa'nın hanesinden almış ve mağdurenin zorla tutulduğu beyanı üzerine de serbest bırakılması söz konusu olmuştur (BOA DH. MKT 785/34). Bir diğer evrak 1909'da Halep'te Osyanta adlı bir kadının Habeş adlı bir Müslüman tarafından kaçırılınca ihtida ederek Müslüman olması hakkındadır. Kilis Kaymakamlığı bu olay üzerine Halep Vilayetine resmi yazıyla kadının durumunu sormuştur. Vilayetten gelen yanıt Osyanta'nın eşinden ve evliliğinden hoşnut olduğu beyanı olunca konu bir daha sorgulanmamıştır (BOA DH. MKT 2770/58). Bu iki evrak gayrimüslim bir kadının Müslüman bir erkekten kanun önünde daha aşağı durumda olmadığını kanıtlar niteliktedir. Resmi makamlara özgür irade ile yapılan beyan esastır. Hakları ve sorumlulukları yasalarla sınırlanmış ve garanti altına alınmış olan herkes yasa önünde eşittir.

Misyoner beyanlarının aksine Osmanlı mülkünde ihtidada belli kurallar söz konusudur. Uygulamaların tümü anında kayıt altına alınmıştır. Kayıt altına alınmamış din değiştirmeler hükümsüzdür. Başka bir ifadeyle Osmanlı makamları her aşamayı tartışılmaz bir şekilde planlayarak toplum içinde çıkması muhtemel şaibeler ve tevatürler ile bunların sebep olması beklenen huzursuzlukların önünü kesmek istemiştir.

Öncelikli olarak akl-ı baliğ olmayan yani belli bir fiziksel ve ruhsal olgunluğa sahip olmayan gayrimüslimlerin İslam'a geçme talepleri kabul edilmemiştir. Talepte bulunan kişinin yaşı ufaksa, ailesine ve cemaatine devlet kontrolünde teslim edilmekte ve kaçmaması için gereken tüm tedbirlerin alınması sağlanmıştır (BOA DH. EUM. VRK 6/21). Devletin klasik döneminde yani Fatih Sultan Mehmet'in hakimiyeti ile başlayarak Kanuni Sultan Süleyman'ın hüküm sürdüğü dönemin sonuna kadar süren periyotta ortalama 12 yaş olarak kabul edilen

ergenlik yaşı, daha sonra görülen lüzum üzerine 19. asır sonunda 20 yaşa çekilmiştir. 1901 senesinde Edremid'in Papaslık Köyü'nde yaşayan Rum İsterati'nin kızı Sofiya'nin ihtida talebi yaş sınırına takılınca, kendisi yasa dışı olarak ihtida etmiş ve orada görevli mustahfiz taburundan bir askerle evlenerek aynı evde yaşamaya başlamıştır. Durumun ihbarla ortaya çıkması üzerine, evlilik akdinin geçerli olmaması nedeniyle muameleyi yapan imam hakkında kanuni işlem yapılması gerektiği emri yerel idarecilere verilmiştir (BOA DH.İD. 172/2). 1902'de, Kırçova'da ise İbrahim ile evlenme isteğiyle ihtida eden kızın babası Manastır Vilayeti'ne şikayette bulununca durumun soruşturulması emredilmiştir. Kızın ihtida koşullarını sağladığı ortaya çıkınca, Manastır idarecileri İstanbul'a evliliğin ve ihtidanın meşru olduğuna dair telgraf çekmiştir (BOA TFR.I.MN 2/158). 1903 yılındaki diğer bir örnekte de bir tiyatro kumpanyası ile Biga'ya gelen Amelia isimli bir kadın, Bahriye zabitanından Reşid Bey ile evlenince ihtidasına ve dolayısıyla evliliğine izin verilmediğinden, kendisinin yasal velisine teslim edilmesi konusunda Reşid Bey'e emir verilmesi söz konusu olmuştur (BOA BEO 2042/153123). Yine aynı senede, Havuz Sefinesi 4. yıl öğrencilerinden Trabzonlu Kemal Efendi Fransız Raşel Karasu'yu kaçıarak iğfal etmiş, ancak Raşel'in yaşı din değiştirmeye müsait olmadığı için, kendisinin Müslüman olma talebine rağmen, isteği olumlu karşılanmamış ve kadının Fransız Konsolosluğu'na ivedi olarak teslim edilmesi için gerekli olanın yapılması emredilmiştir (BOA HR. UHM. 44/3). Bu husustaki bir diğer arşiv evrakı 1918 yılına aittir ve 20 yaş altı mühtedi kadınların Müslümanla evli olsalar bile kendi cemaatlerine teslim edilecekleri emrini içeren Emniyet-i Umumiye Müdüriyetinden İçel Mutasarrıflığı'na çekilen telgraftır (BOA DH. ŞFR. 97/8). Evrakların tamamında ortaya çıkan iki temel benzerlik söz konusudur. Öncelikle yaşı yasayla belirlenen sınırlar arasında olmayan hiç kimsenin ihtida talebi münasip görülmemiştir. İkinci olarak da ihtidası uygun görülmeyen kişilerin kendi cemaatlerine ya da mensubu oldukları milletin resmi kurumlarına teslim edilmesidir. Bu şekilde hem gayrimüslim grupların üstünde İslam ahalinin gayri resmi olarak hakimiyet sağlamasının önüne geçilmiş, hem de Hıristiyan devletlerin Osmanlı mülkündeki basit asayiş olaylarına müdahalesi engellenmiştir.

Din değiştirmede ikinci husus gayrimüslimin kendisinin il ya da kaza idare meclisine giderek talebini bizzat beyan etmesidir. Bu beyan sonrasında kendisinin din değiştirme talebinin samimiyeti konusunda bir soruşturma yapılması gerekli görülmüştür. Araştırma sonucunda başvuru sahibinin kararında samimi olduğu ortaya çıkarsa bir sonraki aşamaya geçilmiştir. 1912'de bir Müslüman kadınla münasebeti yüzünden Bozkır'a sürülen Gurre-i Şam Hayat Sigortası müdürü İngiliz vatandaşı Arthur Talin ihtida başvurusunda bulununca kendisi hakkında araştırma yapılmış ve din değiştirme isteğinin siyasi olmadığı ve tek beklentisinin bahsi geçen Müslüman kadınla evlilik olduğu sonucu ortaya çıkmıştır (BOA DH.EUM.5.Şb. 19/1). 1916 yılına ait bir başka evrakta yapılan tahkikatın neticesi misyoner beyanlarının iddialarını tamamen reddeder şeklindedir. Haropisyan adlı bir kadının başvuru sonrasında kendisinin sadece şahsi çıkarlarını korumak amacıyla Müslüman olmak istediğinden bahisle

kendisinin ihtida talebinin samimi olmaması nedeniyle kabul edilemeyeceği beyan edilmiştir (BOA DH. EUM. 2. Şb. 30/11).

Yine aynı seneye ait bir diğer ihtida başvurusu sonucu da özenle incelenmeye değerdir. Malkara'da Tortik adlı bir kadının talebi sonrasında yapılan soruşturmada, kendisinin ehl-i namus olmadığı ve bu nedenle talebine olumlu cevap verilemeyeceği kayıt altına alınmıştır (BOA DH. EUM 2.Şb. 33/26). Aynı sebeple İzmit Bahçecik'ten ihtida etmek iddiasıyla İstanbul'a İbrahim Efendi adlı birisinin refakatinde gelen Armanuhi adlı kadının talebi de geri çevrilmiştir (BOA DH. EUM. 2.Şb. 28/4). Yapılan tahkikat sonrasında toplumda "kadın" kimliği ile bir saygınlığı olmadığı ortaya konulan kişilerin İslam dinine kabulüne hoşgörü ile yaklaşılmamıştır.

Soruşturma uygulaması kimi zaman ihtida sonrasında kısa zamanda gerçekleşen eylemleri de kapsamıştır.1889'da Van'ın Dehey Kasabası'ndan İstanbul'a gelerek ihtida eden Markiri binti Serop adlı bir Yezidi kökenli kadının misafirhaneye yerleştirilmesi ve ihtidası sonrasında sergilemiş olduğu şüpheli ve uygunsuz tavırlar nedeniyle ihtidasının makbul görülmeyle tekrar Van'a gönderilmesi emredilmiştir. (BOA DH. MKT. 1670/77). İhtida öncesi ve sonrasında din değiştiren kişinin genel ahlaka uymayan tavırlar sergilememesi gerekli görülmüştür düşüncesine, çalışmada kullanılan üç arşiv evrakının verileriyle varmak mümkündür. Ayrıca İslam'ı kabul ederken saf niyetlerin mevzu bahis olmaması da ihtida talebinin geri çevrilmesine gerekçe olarak görülmüştür.

Üçüncü aşama, söz konusu olan kişinin şeri mahkemede tekrar sorgulanması ve eğer ifadeleri makbul görülürse şahitler huzurunda Kelime-i Şehadet getirerek Müslüman olmasıdır. Bu mecliste, inancını değiştirmek isteyen kişinin eski cemaat liderlerinden birinin bulunması genel uygulamadır. Amaç meclisin güvenilirliğinin halk tarafından sorgulanmasının önüne geçmektir. Kadı durumu şahitlerin adlarının da yer aldığı gayet detaylı bir evrakla Sadarete ve Nüfus İdaresi'ne bildirmiş, daha sonra nüfus kütüğünde gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Bu dini meclise davet edilip de davete icabet etmeyenlerin adları da resmi evraka eklenmiştir. 1899'da Silivri'de bir Hıristiyan kadının ihtida talebi sonrası Kaymakam Silivri Metropolitini de bu olaya tanıklık etmek üzere davet etmiş ancak mezkur Hıristiyan din adamının makul bir gerekçe göstermeksizin davete icabet etmemesi üzerine İstanbul'dan kaymakama söz konusu Metropolitide uyarması emri gönderilmiştir (BOA DH. MKT.1568/112). Lakin Hıristiyan din adamlarının iş birliği yapması bir yana, durumu değiştirmek için çaba gösterdiklerine dair örnekler de mevcuttur. Yine aynı yıl, Demirhisar'da son derece fakir bir mahallede yaşayan Rum Harisop binti Bakem adlı kadın ihtida etmek isteyince, Rum Metropolitide kadının sadece yaşamak için gerekenlere sahip olmak isteğiyle inancını değiştirmek istediğini ve aslında kendisinin son derece imanlı bir Hıristiyan olduğunu beyanla sürece müdahil olmaya çalışmıştır. Osmanlı makamları olay üzerine duruma tepki göstererek, Müslümanlar dahil

hiçbir dine mensup bir din adamının böyle bir yönlendirme yapamayacağını beyan etmiştir (BOA BEO 1434/107535).

İslam dinini kabul eden kişinin, eski cemaatinden din adamları ya da sivil halktan birileri tarafından, kendisine yönelebilecek bütün menfi tavırların ve can güvenliğini tehlikeye sokabilecek bütün girişimlerin önlenmesi de devletin görevi olmuştur. 1842 senesinde bir Ermeni kadının Hakkari'den Trabzon'a gelerek din değiştirmesi sonrasında, kendisine Fatma adının verilmesi ve İstanbul'daki dul kadınların bakımlarının devlet tarafından karşılandığı kuruma sevki bu duruma örnektir (BOA DH. MKT. 1842/91) 1890 yılında ise Hakkari'li Zartar'ın kızı Mihtar adlı Ermeni kadın Trabzon'a gelip ihtida ederek Fatma adını alınca, kimsesizliğinden bahisle kendisine çalışacak ve barınacak münasip bir yer bulunması ile evlenmesi için yardımcı olunması hususunda emir Trabzon idarecilerine gönderilmiştir (BOA DH. MKT. 1846/99)

İhtida sonrası mühtedilerin can ve mal güvenliğinin sağlanması da Osmanlı Devleti'nin garantörlüğü altındadır. 1897'de Mardin'in Kalatmara Köyü'nden Süryani kökenli mühtedi Betmin adlı kadına, zarar verdiği sabit olduğu soruşturma neticesinde ortaya çıkan bir rahibe, hak ettiği cezanın verilmesi konusunda, Diyarbakır idarecilerine verilen emrin bir kopyası arşiv evrakında mevcuttur (BOA DH.ŞFR. 233/34). Bu evrakta da yer aldığı üzere, İslam inancına geçen kişilerin eski yaşam alanlarında hayatlarına devam etmelerinin doğuracağı muhtemel olumsuzluklar sebebiyle, mühtedi Müslüman ahalinin yaşadığı başka bir yerleşime gönderilmiştir. 1898 senesinde Kumanova'lı Çolak Salim Ağa'nın oğlu Kazım ile ihtida ederek evlenen Fethiye adlı kadın, çocuğunun doğum sonrası ölümü üzerine eşinin ailesi tarafından kovularak evden atılınca, kendisi babasının yakın bir arkadaşının hanesine sığınmak zorunda kalmıştır. Kadının muhtaç duruma düşmemesi için ahalisinin yekunu İslam olan bir yere yerleştirilmesi ve Müslüman bir erkekle evlenmesinin sağlanması hayati önem arz etmektedir. Durumun yetkili makamlarca malumu sonrasında, icap edenin ivedi olarak yapılması konusunda emir Kumanova idarecilerine gönderilmiştir (BOA ZB.316/135).

Kimi zaman ise muhtedinin başka bir yerleşime gönderilmesi sırasında, fiziksel bütünlüğünün zarar görmesini engellemek için güvenlik gerekçesiyle yanına silahlı görevliler verilmiştir. 1899 senesinde, Van'da ihtida eden Elmas ve babası Serkis'in Bursa'ya gönderilmeleri kendi faydalarına olacağı için ivedi olarak sağlanmalıdır konulu evrak yerel idarecilere derhal gönderilmiştir (BOA DH. MKT 2216/108). Yine Hakkari'de yaşarken, din değiştiren iki kişinin Bitlis'e götürülmesi sırasında kendilerine askerler tarafından refakat edildiği ve İstanbul'dan Bitlis idarecilerine kendilerinin bütün ihtiyaçlarının karşılanması konusunda emir verildiği de arşiv evrakında mevcuttur (BOA DH.ŞFR. 355/117). Aynı sene Bingazi'den İstanbul'a gelen ihtida etmiş Halife kızı Zümrüd'e refakat eden polis memuru Abdullah Efendi'nin bu görevi sırasında izinli sayılarak tüm masrafın Dahiliye Nezareti'nce karşılanması (BOA DH. EUM. SCL. 3/87) da Müslüman olan kişilerin can güvenlikleri ve

sağlıklarına gösterilen özenin bir kanıtı olarak yorumlanabilir. Kendisine “münasip bir miktar para” verilerek yeni hayatında İslam inancı üzerine sabit kalmak üzere başarılı olabilmesi için gerekli yasal ayarlamalar ivedi olarak yapılmıştır (BOA BEO 1077/80704). Bu durum ihtida edenlerin can ve mal güvencesinin sağlanmasına bir başka örnek olarak verilebilir. Zira asgari yaşam olanaklarına sahip olamayan muhtedinin eski inancına dönmesinin önüne geçmek söz konusu kişinin korunmasını da zorlaştırmaktadır. Sosyal devlet kimliği ile Osmanlı Devleti tüm halkının temel ihtiyaçlarını sağlamak zorundadır. Bu İslam ya da gayrimüslim olup olmamakla alakalı bir durum değildir.

Din değiştiren kişiye yeni hayatında kullanması için verilen finansal destek kimi zaman ömür boyu maaş şeklinde olabilmektedir. Bu uygulama, özellikle daha önceki inanç grubunda üst düzey din adamı olarak görev yapan kişilere söz konusu olmuştur. Temel amaç yeni yaşantısında belli asgari şartları sağlayan kişinin eski inancına dönmesinin önüne geçmektir. Bir kereye mahsus ya da ömür boyu verilen maaş şeklinde tezahür eden maddi destek kimi zaman aynı olarak da sağlanmıştır. 1898 senesinde Süryani Kadim Meclisi'ne mensup din adamlarından biri ihtida ederek Mehmed Said Efendi adını alınca kendisine maaş bağlanmıştır (BOA BEO 1198/89799). Finansal destek uygulaması sadece ihtida edene değil, yasal mirasçılara da ihtiyaç halinde sunulmuştur. Çanlı Kilisesi rahibi de ihtida edip Mehmed adını alınca, kendisine usul olduğu üzere bağlanan maaş vefatını takiben çocuklarına da verilmiştir (BOA C. ML. 2/93)

Aynı destek kapsamında muhtedi ya da muhtediyeye İslam inancı çerçevesinde giyinmesini sağlamak üzere elbise hediye etmek de yasal bir uygulama olmuştur (BOA AE.SMMD.IV 8/762). Din değiştiren kişinin görüntüsünün yeni inancına uygun olması elzemdir. Ancak sadece görüntünün değil aynı zamanda yaşantının da inanca uygun olması gerekli görülmüştür. Bu sebeple medeni hukukta da bazı düzenlemeler yapılmıştır.

İhtida eden şahsa ait medeni haklar düzenlemesinde ilk sırada velayet hakkı vardır. İhtida durumunda çocuklar Müslüman olan anne ya da babaya verilmiştir. Karaman'da 1895 senesinde ihtida ederek Ayşe adını alan Ermeni kadının çocuklarını Ermeniler Konya'ya kaçırdı, eğer ihtida ederken annelerinin yanındaysalar tekrar ivedi olarak annelerine teslim edilmeleri emredilmiştir (BOA DH. MKT 398/59 Sene 1313). İslam olmayan anne ise, küçük yaşta çocuklar anne bakımına ihtiyaç duymayacak kadar büyüdükten sonra babaya bakım amacıyla yollanmıştır (Açıkel:2004, 184). 1899'da Rum kökenli Andon Protoberi'nin eşi Foteni ihtida ederek Kadıköy İskelesi mevki memuru Hüseyin ile evlenince, Yunan Sefareti devreye girerek gayrimeşru bir hayat yaşadığı gerekçesiyle, Foteni'nin iki çocuğunun kendilerine teslimini istemiştir. Yapılan soruşturma sonrasında hiçbir yasa dışı durum tespit edilemeyince Beyoğlu Mutasarraflığı'nın gönderdiği evrak sonrasında çocukların annelerine teslimine ve birlikte yaşamalarına hükmedilmiştir (BOA HR. TH. 226/31).

İkinci sosyal hak mühtedi ya da muhtediyyenin geçmişten gelen miras haklarının saklı kalmasıdır. Mirasta hakkı olan ve Müslüman olmayan 2. derece akrabalara hak verilip verilmeyeceğinin tespitinde devlet müdahil olmamıştır. İhtida edenlerin İslami amaçlarla harcanması şartıyla taşınmaz mallarının gelirlerini vakfettiği örnekler de mevcuttur (Dinç:2018, 259-260) Öte yandan ihtida eden kişi kendisine kalan mirastan rızası dahilince, gayrimüslim akrabalarının miras haklarını kullanmalarına da izin verebilmiştir (Dinç :2018, 260).

Diğer medeni hukuk düzenlemesi evlilik birliğinin devamı hakkındadır. İslama geçen erkek ise eşini boşaması gerekmemektedir. Eşinin o izdivaç içindeki hakkı Müslümanın gayrimüslim cariye ile olan münasebeti gibidir. Doğan çocuklar baba malı üzerinde hak sahibi olmuşlardır. Kadının ölümü sonrasında daha önce vasiyet ettiği yere defin edilme hakkı söz konusudur. Eğer Müslüman olan kadınsa eşi ile evliliği yasal olarak son bulmuştur (Dinç:2018, 252). Kendisi yetkili makamlarca uygun görülecek yeni bir yerleşim alanına gönderilmiş ve münasip bir Müslümanla kendi rızası dahilinde evlendirilmiştir. İslam hukukunun bu konuda hükmü kesindir. Müslüman bir kadın kendi rızası hilafına evlendirilemez emri uygulanmıştır. Uygulamaların bütünü yazılı kanunlar ve İslam toplumunun adet, gelenek ve görenekleriyle uyumlu halde olmuştur.

Muhtediler hakkında ceza hukukunda da, onların yeni girdikleri cemaat arasında makbul görülmelerini sağlayacak hükümler söz konusudur. En temel örnek bu şahsın şahitliğinin dava konusu ne olursa olsun, bir şeri mahkemede kabul görmesidir (Dinç:2018, 258). Çünkü İslam hukukuna göre davada şahadet için İslam olmak yeterli değildir ve aynı zamanda sözüne güvenilir bir kişi olması gerekliliği elzemdir.

İhtida ederek İslam toplumunun saygın birer üyesi olarak yaşamını sürdüren kişilerin kimi zaman farklı sebeplerle eski dinine geri dönmeleri söz konusu olmuştur. Bu durumda en yaygın uygulama kendilerinin resmi makamlarca belirlenen bir yerde zorunlu iskana tabii tutulmalarıdır. 1899 senesinde, Adana'da Anna adında bir kadın Müslüman olup bir Müslümanla evlenmiş, boşanınca da eski inancına dönmüştür. Durum ortaya çıkınca kendisi Trablusgarb'a gönderilmiştir (BEO 1332/99900).

Ancak kimi zaman, bu hususta alışılmadık uygulamalar da söz konusu olmuştur. 1900 senesinde Kesriyeli İstoyanka binti Atnaş önce bir Müslümanla evlenip ihtida etmiş, daha sonra eşinden ayrılıp bir Hıristiyanla tekrar evlenmek üzere izin istemiştir. Bu durumda yerel idareciler Dahiliye Nezareti'ne sorarak görüş isteyince (BOA BEO 1626/121941). Kastamonu'da ihtidasından vazgeçen mezkur Ermeni kadının kendi cemaatine teslimine hüküm verilmiştir (BOA DH. ŞFR. 614/80). 1906 yılında Rusya'dan gelerek Müslüman olan ve Erzincan'da Aramsaz İstihkam Bölüğü'nde görev yapan müstahdem Maksud ile evlenen Maye adlı kadın, anlayamadığı gerekçesiyle evliliği bitince eski milliyet ve dinine dönmüştür (BOA DH.ŞFR. 395/15). 1899 senesinde de, Adana Eskihisar'daki Anna isminde bir kadın ihtida

ederek bir Müslümanla evlenmiş, eşinin vefatından sonra bir başkasıyla kaçarak ikinci evliliği yapmış ve eski dinine dönmüştür (BOA DH. TMIK M. 72/5)

İslam toplumu içinde güvenilir birer insan olarak değer gören mühtedilerin vefatları sonrasındaki uygulamalar da yine kanunlar gereğince ve devlet garantisi altında gerçekleştirilmiştir.1901 yılında Katina isimli Rum bir kadın Müslüman kadınlarının yanında Kelime-i Şehadet getirerek Müslümanlığı kabul ettiğini ve vefatı sonrası İslam mezarlığına gömülmek vasiyetini bildirmiştir. Ancak kendisinin ihtidası hakkında yasal bir kanıt bulunmaması nedeniyle, cenazesi Rum Despotu'nun talebiyle kiliseye teslim edilerek Hıristiyan inancı üzerine cenaze töreni yapılmıştır (BOA Y. PRK. ZB 28/128). Lakin ihtidası şüpheli olmayan herkesin İslam mezarlığına defin edilmesi konusu da hassasiyetle takip edilmiştir. 1899'da Rusçuk'ta ihtida eden Fatma adlı kadının vefatı sonrasında kendisinin Hıristiyan mezarlığına gömüldüğü bilgisinin gelmesi üzerine, derhal mezarın açılarak merhumenin İslam mezarlığına gömülmesi emri verilmiştir (BOA HR. ŞFR 04 373/106).

İhtida eden cariyeler ile alakalı hususlar da Osmanlı kanun külliyatında detaylı olarak tanımlanmıştır. İhtida eden bir cariyenin azat edilmesi yasal mecburiyet değildir. Ancak genel uygulama bu yönde olmuştur. Başka bir ifadeyle din değiştiren kadın kölenin artık evin çalışanı değil bir bireyi olduğu düşüncesi toplumda genel kabul görmüştür (Selçuk:2002, 171). Öte yandan Müslüman bir cariyenin başka dinden birine satılması söz konusu değildir. Müslüman olmayan birinin ihtida eden kölesinin bir başka Müslümana satılması gereklidir (Açıkl:2004, 184) Uygulamaların tamamının amacı Müslüman olan kadın kölenin İslami kurallarla bağdaşmayan muamelelerle karşılaşmasını önlemektir. Farklı inanç gruplarına mensup cariyeye sahiplerinin, ihtida eden cariyeden inancın uygun görmediği hizmetler isteyebilme hakkı mevcut değildir.

Sonuç

Osmanlı ülkesinde Müslüman olmayan bir kişinin İslam'ı kabulü olarak tanımlanan ihtidanın uygulanması, kimi zaman özellikle Osmanlı mülkünde yaşayan Protestan misyonerler tarafından amaçlı olarak eleştirilerek yargılansa da, Osmanlı Devleti'nin arşiv evraklarının değerlendirilmesiyle ortaya çıkan sonuç yasalarla sınırları belirlenmiş, organize ve kontrol edilebilir bir sürecin tüm ipuçlarını ortaya koymaktadır. Öncelikli olarak toplumsal cinsiyet rolleri bir dinin diğerinin üstünde değerli görülmesine asla neden olmamıştır. Kız kaçırma olayları sonrasında tanzim edilen Başbakanlık Osmanlı Arşivi evrakı, kadınların inançları nedeniyle namus güvenliğine sahip olmadıkları iddiasını çürütmektedir. Gayrimüslim bir kadın kanun önünde Müslüman bir erkekten aşağı görülmemiştir. Hangi inanca mensup olursa olsun her kadının canı, namusu ve malı devletin garantisi altındadır. Evliliklerde hangi inanç grubuna bağlı olunursa olunsun; cebir söz konusuysa evliliğin sonlandırılmasını da devletin kolluk güçleri yapmıştır. Müslüman ya da gayrimüslim tüm Osmanlı tebaası mahkemeye şikayet ve

haklarının aranmasını talep etme şansına da sahiptir. Hakları ve sorumlulukları yasalarla belirlenmiş, özgür bir Hıristiyan kadının bir Müslüman erkek tarafından cinsel amaçlarla köleleştirilmesi sadece misyonerlerin hezeyanlarından ibarettir. İslam inancına mensup olmayan bir kadının Müslüman bir erkek tarafından kendi iradesi hilafına kapalı bir alanda zorla tutulması söz konusu değildir.

Ayrıca misyoner beyanlarının aksine, Osmanlı mülkünde, belli yasal düzenlemelerle sınırlılıkları tartışılmaz bir netlikle belirlenmiş olan devşirme uygulamasında haricinde yani yeniçeri ocağına devşirme olarak alındıktan sonra İslamlaştırılan erkek çocuklar dışında asla akl-ı baliğ olmayan yani ruhsal ve fiziksel olarak belli bir erişkinliğe erişmemiş şahısların ihtidası geçerli sayılmamıştır. Bu uygulamada amaç ihtida eden şahsın, din değiştirme sonrasında iç huzursuzluklar yaşamasını ya da başka kişi ya da kişiler tarafından yönlendirilmesini önlemektir. Esas olan özgür irade ile ve etki ya da tehdit altında kalmaksızın İslam inancının kabulüdür. Yaşı yasayla belirlenen alt sınırdan aşağıda olan çocuklar ihtida talebinde bulunursa, resmi makamlar eliyle ailelerine ya da mensubu oldukları cemaat temsilcilerine teslimi sağlanmıştır. Teslim sonrasında talepkar gencin ya da çocuğun kaçmasını önlemek için de gereken tedbirlerin alınması söz konusu olmuştur.

Bunlarla beraber ihtida talebinde bulunan şahsın arzusunu resmi makamlar önünde şahsen beyan etmesi gerekli görülmüştür. Hiçbir şart ve koşul altında bir kişinin bir başkasının adına ihtida talebinde bulunması kabul görmemiştir. Zihinsel ve fiziksel yetkinliğe sahip bir birey için ihtida gibi önemli bir konuda veli ya da vasi tayini söz konusu olmamıştır. Yapılacak resmi tahkikat sonrasında, samimiyetle ve herhangi bir maddi beklenti veya sosyal ve ticari statü beklentisi olmaksızın din değiştirmek isteğinde bulunan kişinin talebi kabul görmüştür. Ancak ihtida talebi sırasında ve sonrasında İslami tavırlar sergilemeyen kişilerin ihtidaları reddedilmiştir. Tüm bu aşamaları geçen kişi şeri mahkemede kadı huzurunda tekrar sorgulanır, kadının yani hakim münasip görmesi durumunda da Kelime-i Şehadet getirerek Müslüman olabilmıştır. Bu son aşamada ihtida edenin eski cemaatinden temsilcilerin de bulunması söz konusu olmuştur. Amaç daha sonra ihtida konusunda yapılabilecek itirazların önüne geçmektir. Mahkeme evrakı en kısa zamanda nüfus kayıtlarının düzeltilmesi ve mühtedinin yasal haklarını kaybetmemesi için gereken mercilere gönderilmiştir.

İhtida sonrasında yaşanabilecek tüm menfi olayların önüne geçerek, mühtedinin can, mal ve namus güvenliğini sağlamak da Osmanlı Devleti'nin sorumluluğundadır. Gerektiğinde yeni Müslüman olan kişinin farklı bir yerleşim alanına gönderilmesi, kendisine yeni hayatını daha kolay kurabilmesi ve bir Müslüman gibi yaşayabilmesi için finansal destek sağlanması ve aynı yardım yapılması gibi uygulamaların mevcudiyeti bu durumun beklenebilir bir sonucu olmuştur.

Osmanlı mülkünde ihtida edenlere sağlanan haklar arasında eski yaşamlarından kaynaklanan miras haklarının da baki sayılması vardır. Bu durum ihtida eden kişinin finansal

zorluğa düşmesinin engellenmesi amaçlıdır. İhtida eden kişi miras haklarını istediği gibi değerlendirebilmiştir. Arzu ederse bir vakfa ya da dini bir kuruma bağışlayabileceği gibi, taşınmazları satabilir, kiraya verebilir ya da atıl halde tutabilmiştir.

Muhtedinin yasal hakları sadece miras hukukunda tanımlanmamıştır. Aile hayatından kaynaklanan hak ve sorumlulukları ile ceza hukuku kapsamındaki sınırlılıkları da tartışmaya yer bırakmayacak netlikte tanımlanmıştır. Müslüman olan eş erkek ise ailenin birliği devam edebilmiştir. Eğer Müslüman olan kadınsa ve erkek ihtida etmemişse boşanma şarttır. Çocuklar boşanma durumunda eğer anneleri gayrimüslimse, ergenlik çağına kadar annelerinin yanında kalmıştır. Baba bu durumda İslam inancını kabul etmeyen anneye çocuklarının bakımı için nafaka vermek zorundadır. Anne Müslümanlığı kabul ettiyse çocuklar yaşları kaç olursa olsun kendi arzuları hilafına zorunlu olarak baba yanına gönderilmemiştir. Ayrıca Müslüman cemaat arasında kabulü kolaylaştıracak her türlü yasal ve sosyal önlemin alınması ivedilikle gerçekleştirilmiştir.

Sonuç olarak Protestan evanjelik ABCFM misyonerlerinin beyanlarının aksine; Osmanlı ülkesinde kişilerin özgür iradesi dışında herhangi bir sebeple ihtidasının söz konusu olmaması için her türlü yasal tedbirin alındığı, zorunlu İslamlaştırmanın mevzu bahis olmadığı ve ihtida edenlerin her türlü haklarının devletin garantisi altında olduğunu söylemek mümkündür.

Kaynakça

I-BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ

BOA AE.SMMD.IV 8/762

BOA BEO 1434/107535

BOA BEO 1198/89799

BOA BEO 1332/99900

BOA BEO 1626/121941

BOA BEO 2042/153123

BOA C. ML. 2/93

BOA DH. EUM. 2.Şb. 28/4

BOA DH. EUM. 2. Şb. 30/11

BOA DH. EUM. 2.Şb. 33/26

BOA DH.EUM. 5.Şb. 19/1

BOA DH. EUM.SCL. 3/87

BOA DH. EUM.VRK 6/21

BOA DH.İD. 172/2

BOA DH.MKT. 398/59
BOA DH.MKT. 785/34
BOA DH.MKT. 1568/112
BOA DH.MKT. 1670/77
BOA DH.MKT. 1846/99
BOA DH.MKT. 1842/91
BOA DH.MKT. 2216/108
BOA DH.M. 2770/58
BOA DH.ŞFR. 97/8
BOA DH.ŞFR. 233/34
BOA DH.ŞFR. 355/117
BOA DH.ŞFR. 395/15
BOA DH.ŞFR. 614/80
BOA DH.TMIK M. 72/5
BOA HR.ŞFR. 373/106
BOA HR.TH. 226/31
BOA TFR.I.MN. 2/158
BOA HR. UHM. 44/3
BOA Y. PRK. ZB 28/128

II-ABCFM ARŞİVİ

Bilkent Üniversitesi Mikrofilm Arşivi 717/529

III-KİTAPLAR VE MAKALELER

ABBOTT- SCHNEIDER Eliza Chaney, Bursa Mektupları, çev. Neşe Akın, Dergah Yayınları, İstanbul, 2009.

AÇIKEL Ali, “Şeriye Sicillerine Göre Tokat'ta İhtida Hareketleri 1772-1892”, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, s.23, Erzurum, 2004, ss.171-193.

AÇIKSES Erdal, Amerikalıların Harput'taki Misyonerlik Faaliyetleri, TT.K., Ankara,2003.

ALAN Gülbadi, Amerikan BOARD'ın Merzifon'daki Faaliyetleri ve Anadolu Koleji, TTK., Ankara, 2008.

BARTON James L., Türkiye’de Gündoğumu, çev. Zekeriya Başkal, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2010.

DİNÇ Güven, “Kıbrıs’ta İhtida Hareketleri 1800-1878)”, Bilig, Kış 2018, s. 84., ss.243-271.

İNCE İrfan, “Ridde”, İslam Ansiklopedisi, c.22., Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, ss. 88-91.

KOCABAŞOĞLU Uygur, Anadolu’daki Amerika, İmge Yay., 3. Baskı, Ankara, 2000.

MUTLU Şamil, Osmanlı Devleti’nde Misyoner Okulları, Gökkuşbu Yay., İstanbul, 2005.

SELÇUK Hava, “Şeriye Sicillerine Göre Kayseri’de İhtida Hareketleri 1645-1665”, Dini Araştırmalar, Mayıs Ağustos 2002, c. 5 s. 13., ss. 165-176.

STONE Frank Andrews, Sömürgeciliğin Hasat Mevsimi Anadolu’da Amerikan Misyoner Okulları, haz. Ayşe Aksu, Dergah Yayınları, İstanbul, 2011.

USSHER C.D., Savaş ve Barış Hatlarında Bir Amerikalı Doktorun Türkiye Anıları, çev. Ömer Öztürk, Yaba Yayınları.

YILDIZ Özgür, Anadolu’da Amerikan Okulları, IQ. Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2011.

YILDIZ Özgür, Anadolu’da Amerikan Misyonerleri, Yeditepe Yay., İstanbul, 2016.

YÜCEL İdris, Anadolu’da Amerikan Misyonerliği ve Misyon Hastaneleri (1880-1934), TTK, Ankara, 2017.